

Vojvodina Kranjska.

Ako vzamete zemljevid avstrijsko-ogrske monarhije v roke, našli bode te v jugozahodnem delu vojvodino Kranjsko, katero dobro poznati je treba vsa-
cemu, ki je v tej deželi domá. Zatorej pazite dobro in poiščite vse na do-
tičnem zemljevidu, kar bode te čitali v naslednjih vrsticah.

Kranjsko zemljo oklepajo naslednje dežele: na severu Koroška in Štirška
vojvodina, na vzhodu Hrvatska kraljevina, na jugu Hrvatsko in Primorsko,
na zahodu Primorsko. Dežele, ki kranjsko zemljo oklepajo, so njene sosednje
dežele. Vsa kranjska vojvodina ima 9988 □ Km. zemeljskega površja, na
katerem živi blizu do $\frac{1}{2}$ milijona ljudi. Prebivalci so malo ne vsi katoličani
in po jeziku Slovenci, razven kacic 20.000 Nemcev (Kočevarji in nekaj nemških
rodovin, ki živé večidel v glavnem mestu ljubljanskem). Podnebje na Kranjskem
je še dosti prijetno ter rastlinam in živalim ugodno. Po leti so večkrat hude
ure, nevihte in deževno vreme, po dolenjem Kranjskem tudi toča rada pobija.
— Po različnej podobi zemeljskega površja razpada vojvodina Kranjska na tri
dele: Gorenjsko, Dolenjsko in Notranjsko. Gorenjsko stran
oklepajo visoki hribje, med katerimi sta Triglav (2865 m.) in Mangart
(2675 m.) najvišja. Ob Koroškej in Štirškej meji stojé visoki snezniki (Ka-
ravanke), katerih najvišji vrhovi so: Stol (2233 m.), Begunšica (2050 m.),
Storžec (2128 m.) in Kamniške planine z Grintovcem (2530 m.) Sploh
je gorenjska stran največ gorata ter ima dobre pašnike, lepe gozde in mnogo
železnih rudnikov; v spodnjem delu gorenjske strani je velika ravnina, katero
pretrguje Šmárijna gora (658 m.) z lepo cerkvijo Marije device. V koncu
te ravnine stoji Ljubljana, glavno mesto kranjske zemlje s 22.593 prebi-
valci. Ljubljana stoji na reki Ljubljanici, ima višjo gimnazijo in realko,
moško in žensko učiteljsko izobraževališče, dve vадnici, dve mestni ljudski
šoli in še več drugih učiliških naprav. Druga mesta na Gorenjskem so: Kranj
(2200 preb.) nad Savo in Kokro; Loka (2300 preb.); Rádovljica in
Kamnik. Spomina vredni kraji so še: Tržič, trg pod Ljubeljem, ki iz-
deluje mnogo usnja in železnine. Bistrica, Sava, Javornik, Že-
lezniki, Kropa in Kamnagorica z obilimi fužinami za železo in
žrebljé. Bitno je največja vas na Kranjskem, znamenita zaradi obile plat-
narije, Stražišče poleg Kranja znamenito zaradi sitarije.

Dolenjska ali jugovzhodna stran kranjske zemlje je, razven
Krške doline, vsa gorata; vendar hribje niso tako visoki, kakor na Gorenjskem.
Najvišji hrib na Dolenjskem je Kum (1217 m.) z dvojno cerkvijo na vrhu.
Po Dolenjskem se prideluje obilo dobrega vina. Največje mesto na Dolenj-
skem je Novomesto (Rudolfovo) s 2000 prebivalci. Stoji na reki Krki,
ima višjo realno gimnazijo in 4razredno ljudsko šolo. Druga mesta na Do-
lenjskem so: Kostanjevica, Krško na Savi (daje obilo dobrega vina);
Metlika na Kolpi (z dobrim vinom); Črnomelj; Kočevje (z nemškimi
naselniki, ki po vsem našem cesarstvu kupéujejo z različnim blagom); Viš-
nja gora. Drugi znameniti kraji so še: Ribnica, kjer se izdeluje
različna lesenina (rešeta, škafi itd.); Litija; Novomeške Toplice, kamor
prijaha mnogo ljudi se zdraviti; Turjaški grad blizu Ljubljane.

Notranjsko je razven Vipavske doline povsod široko kamenito pogorje, ki se sploh imenuje Kras. Znameniti kraji na Notranjskem so: Postojna (1500 preb.) s postojnsko jamo, ki sluje po vsem svetu in ima obilo lepega kapnika. Cerknica s slovečim jezerom; Lož, staro mesto (kupčija z usnjem in živino); Vipava (1100 preb.) daje pri gorkem podnebju obilo sladkega vina in okusnega ovočja (sadja); Idrija, rudarsko mesto, ki ima zeló bogate jame živega srebra.

Plodne zemlje ima Kranjska dežela preko 95 □ Mirijam., katere je okoli 43 odstotkov obrasene z gozdi; vsa ostala zemlja se šteje na polje, travnike, pašnike, vrtove in ngrade. Žita se na Kranjskem ne pridela toliko, kolikor se ga potrebuje, zatorej ga je treba vvaževati iz drugih dežel, vzlasti iz Banata. Živahna trgovina na Kranjskem je posebno z lesom in vinom; dalje z domačimi poljskimi pridelki in obrtnijskimi izdelki. Tu sèm se šteje: med, vosek, suho sadje, zelje, maslo, teleta, hrastove ježice, hrastovo in smrekovo lubje, platno, različna lesenina, železnina in jeklovina. Rudarstvo na Kranjskem nam daje obilo živega srebra, svinca, železa, rujavega premoga, pa tudi nekoliko bakra in cinka.

Največja reka na Kranjskem je Sava, ki izvira v dnu Triglava iz dveh izvirkov in se izliva pri Belemgradu v Dunav. Druge znamenite reke so: Sovra, Ljubljanska, Krka, Kolpa, Tržiška Bistrica, Kokra in Kamniška Bistrica, katere vse sprejema Sava.

Preko Kranjske je napeljana južna železnica (Gradec-Ljubljana-Trst; Št. Peter-Reka); Rudolfova ali tako imenovana gorenjska železnica (Beljak-Ljubljana).

Toliko za danes o kranjskej vojvodini; v prihodnjih listih vam prinese „Vrtec“ tudi sosednje dežele, katere poznati je vsacemu Slovencu neobhodno potreba. V ta namen si priskrbite zemljevide dotičnih dežel, da vse lepo poiščete, kar vam „Vrtec“ pové.

I. T.

Č u d i.

Na naših starejših zemljevidih, ki nam so Evropo predočevali, bilo je videti na zahódu severne Rusije imé: Samojedi. Gotovo ste tudi vi užé slišali to ime in si marsikaj mislili o ljudeh, ki imajo tako prečudno ime ondu na daljnem severu. — Namenil sem se tedaj, da vas nekoliko po bliže seznanim z narodom, katerega Slovani ne imenujejo Samojede, kakor se oni sami nazivljejo, tudi ne Fince, kakor jih so Nemci krstili, nego le Č u d e, kakor jih hočemo tudi mi imenovati.

Čudi se štejejo k najstarejšim prebivalcem severne Evrope in zahodne Azije. Nekdaj je njih število še celó Slovane presegalo, a sedaj jih je le še okoli 2 milijona. Čudi živé raztreseni po vsej svojej prostornej deželi, nimajo velicih mest niti skupín, ter spadajo pod rusko vlado, katera jim je posebno prijazna.

Glavni mesti, v katerih se čudska književnost razvija, sti Abo in Helsingfors.

V nekdanjih časih so Čudi segali mnogo dalje proti vzhodu in jugu, ali mnogoštevilnejši narodi, ki so si ondu stalnega bivališča iskali in ga tudi našli, potisnili so jih v manjšo deželo. A vendar še zdaj posedajo mnogo svetá. Čudska zemlja je 7 krat tako velika, kakor Česka. V začetku, ko so se morali drugim številnejšim narodom umikati, bil je njih glavni posel, da so ropali pomornike na morji. A to je bilo Dancem in Švedom zelo kvarljivo in ti poslednji so jih v teku dvanajstega stoletja spravili pod svojo oblast. Z novimi gospodarji se je začelo tudi kršćanstvo pri Čudih, ki na njih življenje in šege prav dobro vpljiva. Leta 1742. so Čudi prišli pod Rusijo, kjer se je prav za prav začela njihova svoboda in še zdaj srečno in zadovoljno živé.

Da-si je na Čudskem dosti ravnin, vendar je dežela po večjem gorata. V znožji gorá je obilo lepih jezer. Od jezera do jezera se prelivajo reke, katere narejajo krasne vodopade in v katerih je mnogo rib. — Po gorah so lepi gozdi, ki še dandanes nimajo svojih pravih gospodarjev.

Podnebje na Čudskem je zdravju ugodno. Zima je zelo ostra in traje po celih 7 mesecev.

Čudski narod nima po svojem jeziku v Evropi nobenega sorodnika. Prištevajo jih sicer k daljnim sorodnikom Madjarov, ali vendar je zelo velika razlika med njimi. Takisto se ločijo tudi po svojih duševnih razmerah. Čudi imajo skoraj najbogatejši zaklad narodnih pesen, ter se jim v Evropi le Jugoslovani v tej zadevi primerjati smejo. Skoraj vsak priprosti Čud zna po več novih pesen peti, ki si jih med petjem sam zлага. V ta namen imajo Čudi nekako posebno deščico, na katero si vsako novo pesen z nekakimi čarami zaznamujejo, dokler se je popolnem ne naučé.

Čudski jezik je lepo doneč in gladek, ter ima mnogo narečij.

Čudska književnost je popolnem nova, ter nima starega niti srednjega veka. Prvi izobraževalec čudščine je bil škof Mihael Agricola, ki je prestavil in 1548. l. v Stockholmu na svetlo dal jeden del svetega pisma. V 17. stoletji je izšlo nekoliko drugih spisov, ki so obravnavali čudske stvari, a to večjidel v latinskem jeziku. Zboljšano čudsko slovnico je izdal škof Vhaëls 1733. l. v Abi. — Najbolj znani nemški slovničar čudskega jezika je Avgust Ahlquist, katerega najboljšo delo je izšlo 1862. l., a novo posebno obširno delo se ravnokar dodeluje.

Prvi in do zdaj največji slovar čudskega jezika (čudsko-latinsko-nemški), izdal je pastor Gustav Renvall 1826. l. v Abi. Ravno zdaj pa izhaja nov besednjak, ki bo dovršen obsejal 200.000 besed, kar nam dovolj priča, da je čudski jezik bogat.

Očeta svoje zgodovine imenujejo Čudi Henrika Gabr. Porthana.

Časopisov imajo Čudi blizu toliko, kolikor mi Slovenci.

—kl—

Črtice iz ruske zgodovine.

(Po Nestoru priobčuje A. K.)

3. O knezu Olgu.

Rurik je na smrti kneženje oddál Olgu svojega rodú; njemu je izročil tudi sina Igorja, ki je bil še otrok. Oleg zbere mnogo vojske, otide na jug in